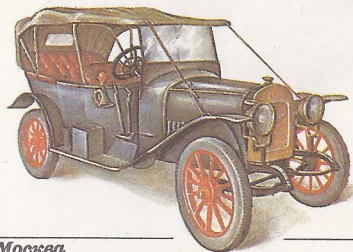

→ 23

ПО ЗАЛАМ
ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО
МУЗЕЯ

Автомобиль „Руссо-Балт“. 1911 г.

Москва

23

Куда Київ - 54
Вул. Чкалова 2, 52
кв. 38

Кому Маняку Володи-
миру Антоновичу

Индекс предприятия связи и адрес отправителя
287020

Вінницька обл.
м. Козятин
Вул. Лібкехта 28
Центральна Б-ка для
дорослих

252054

Пишите индекс предприятия связи места назначения

0123456789

Внимание!
Почт. написания цифр индекса:

© Министерство связи СССР, 1988
13.05.88. 88179. Цена 6 к. Рисунок художника В. Сергеева

Изготовлено на Рязской Ф-ке Гознака

185

Монастырь Висоцкий
Димитриевский.

Центральная Библиотека и. Каземир
Винницкой области является частью
нашей работы со сферой культуры
1933 г. нашего района в связи с
введением книги - мемориала

"33-й год":

Наследство для народа,
осведомить, что группируется в районных
районах "экономический фонд":

З. Новаро

С. Сидоренко, членского рай

Богдану З. М.

ТВОРИТЬСЯ КНИГА-МЕМОРІАЛ

„33-й: ГОЛОД”

Лагони совісті

—1—

...ВЕСІЛЛЯ було в розпалі. Кричали «гірко» і хоч молодята спочатку ніяковіли, та поступово вбувалися у нову для себе роль. Гості — родичі, брати, свати, куми, сусіди і знайомі — співали пісень, бажали, щоб доля стелилася рушником, щоб сльози на очах у молоді з'являлись тільки від радощів. І ніхто не звертав уваги на двох літніх чоловіків, які сиділи один проти одного на дальньому краї стола.

Проходячи мимо, я випадково почув їх розмову. А коли вслухався — зрозумів: вона не з приємних. Навіть більше того, обидва настроєні вороже, якби не люди, хто-зна чим закінчилися ці взаємні докори.

— Ти, думаєш, я забув той рік. Ні, він мені ось тут сидить, — стукнув себе у груди худорлявий. — А тебе я ненавидів усе життя, хоч і разом працювали... Пам'ятаєш, ту нічну зміну, коли ми орали поле над ставом? Ти жер своє сало, а я не міг сидіти поруч з тобою — крихта не лізла в горло. Во згадав... згадав, як твій батько мого в тридцять третьому запакував на сім років за жменю посліду.

Ми ж тоді з голоду пухли, а твій «благодійник» працював комірником і скількох молодич, скількох дівчат за дрібку дерті обібрав, сплюндрував, скількох відправив на етап... Ти думаєш, не знаю, що то за кульчики

Вже по-іншому слухав минулого року оповідь літнього ветерана з колідками нагород. Було це весняної днини у час проводів, коли весь люд, крім, звичайно, сільської молоді, якої й так обмаль у селах, збирається на кладовище пом'янути рідних і близьких.

— Тут спочивають мої мама і тато, земля їм пухом. Тоді ще, коли люди мерли поодиноці, а не сім'ями, їх звозили у сян-так збитих домовинах і ховали. Це потім, коли мор косив майже усіх підряд, роздуті трупи зволікали до однієї ями. Там, у тій ямі, лежать моїх п'ятеро братиків і сестричок.

Мені сповнилось майже п'ятнадцять, був парубком нівроку, не пух з голоду, бо працював у радгоспі біля коней, а весною і восени — на сівнику. Дещо міг принести. А ручні жорна переніс у льох, там і молотв ночами.

Як приносив? Дуже просто. Внизу мотузком перер'язував холоші. Штани були полотняні, фарбовані бузиною, широкі. Ось у них і насипав по кілька жмень зерна.

Боявся, звичайно, та про сором од злодійства намагався не думати. Бо як згадував, що вдома голодні, спухлі діти — братики і сестрички, що прийду, а вони благально дивитимуться, — то і забував про все. І крав. Зціплював зуби і крав.

Тривало це недовго. На другому сівнику пра-

—3—

Нинішні покоління мало знають про те, що трапилось у сумнозвісному 1933 році. Від бабусь, дідів і батьків (тих, що вижили у лиху годину) чули тільки: на Україні — споконвіку родючій землі — лютував голод, який забрав з собою мільйони життів.

Ми не переслідуюмо цю публікацією мети виявити причини страшного людомору — то справа учених. Хочеться тільки доповнити жахливу картину кількома епізодами, побаченими і почутими вже в наші дні.

СКИНЧИЛАСЬ розповідь. Над барвінком дзижчали бджоли. Пахло свіжою, розімлілою землею, що прокинулася від сну і слала весні під ноги зелені шовки-вишиванки.

— Будете писати, не загадуйте мого прізвища. — звернувся оповідач. — Я не боюсь. Що вже мені, старому, буде. Але у мене є діти, вони живуть краще, ніж я. І, розумієте, все може трапитись...

Хробачок страху. Точить серця і душі, у порохняву перетворює кращі почуття і совість. Ні, не від того, що вдача така полохлива. То від пережитого і побаченого, спробуваного на своїй шкірі, на скалченій долі...

А літа ідуть. Нині зовсім інша днина. Тепле проміння перебудови, яке спалахнуло в славнозвісному квітні 85-го, все більше розтоплює невидимий айсберг духовної незворушності й німоти. Проростають з отих могил і байраків-свідків трагедії — міцні, правдиві голоси. Вони закликають пам'ятати мільйони безневинних, зробити все, щоб новим поколінням навіть не примарилась кістлява рука голоду... Тому й пишеться республіканською, обласною пресою, всіма свідками тих днів суворя, але правдива книга-меморіал «33-й: голод».

І ось яку звістку ми одержали нещодавно. Ве-

вав, сльвівох відправив на етап... Ти думаєш, не знаю, що то за кульчики і персні на твоїх дочках? Всі догадуються, та мовчать. Боятися. Ні, не тебе, а долі своєї. Не дай бог, старе повернеться, то такі, як ти, з усіх шпарок вилзуть...

Той, до кого мовились ці слова, мовчав, дихаючи важко й уривчасто, і тільки налітї кров'ю очі пекли розгніваного співбесідника.

— Дивись, дивись. Я тебе не боюся...

— А весілля вибухало сміхом і музиками, кружляля пари. Мимоволї подумалось: ет, що може приверзтися дядькам після доброї чарчини.

— 2 —

ТОДІ, наприкінці сімдесятих, були інші часи. Нам, повоенним поколінням, якщо й розповідали про минувшину, то крадькома, пошепки і, як правило, звинувачували у голоді «ворогів народу». Сталін мав, особливо серед селян, ще незвичайну владну силу... Навіть після того, як на ХХ і ХХІІ з'їзді його сміливо і безповоротно розвінчав Хрущов.

Тривало це недовго. На другому сівнику працював один мій знайомий. От він мене й продав. Іду якось увечері додому, зерно в холошах нагрілось, лоскоче. Ось, думаю, вночі млинців напечемо з сестрою... Аж тут, чую, тупіт. Троє на конях — за мною. Встиг я мотузки з холощ зірвати, поки вони спускались у випалок, розсипав просо в траву і навтьоки од цього місця.

Піймали мене далеченько. Але так і повернулися ні з чим. Правда, кілька разів батогом оперіцили. З тих пір стежили за мною кожної хвилини, і нічого принести додому я не міг. Мене врятувала юшка, що її варили в радгоспі для працюючих. Одривав од себе хоч ложку, дві та хіба цим дітей нагодуєш. Отож і позгасали вони одне за одним, як свічечки...

А мій «знайомий», що запродав, сам попався через деякий час із колосками. Дожив таки до них, хоча я йому багато лихого зичив. Припаяли десятку і вже не повернувся він звідтіля...

І ось яку звістку ми одержали нещодавно. Ветерани колгоспу ім. Свердлова с. Безіменни на своїх звітно-виборних зборах одноставно ухвалили: зібрати кошти і спорудити на могилі односельчан, які померли в голодному тридцять третьому, пам'ятник.

Тоді, у викопану кволими руками яму, лягло 210 безіменців. Батьків і матерів, братів і сестер, маленьких, так і не пізнавших справжній смак хліба, діточок.

Першим, хто вніс пропозицію, а потім і першу частку — 25 карбованців, — став голова первинної організації ветеранів села П. М. Казмірчук.

Пам'ять не дає нам спокою. Наче весняні громи, розбухує залякле зерня совісті. І якщо воно стрелить у небо, першими не сміливими пагонами — збережімо їх, бо занаятити дерево людяності так просто...

П. НЕЙМОВІРНИЙ

Мовчав 2011 8 квітня 1988

ЧОРНА ПЛЯМА ІСТОРІЇ

СЕЛО БІЛОПІЛЛЯ знаходиться на півночі Вінницької області. Його поля з товстим шаром чорнозему. Земля ця завжди давала хороші врожаї. Працелюбними були і трударі-селяни — жителі цього села. Вони любили свою годувальницю, уміло обробляли, удобрювали, знімали щедрі врожаї.

В селі на початку створили сільськогосподарське кредитне товариство «Сівач». В його завдання входили постачання селян насінням сільськогосподарських культур та різноманітними знаряддями обробітку землі: плугами, культиваторами, боронами, сівалками, навіть, двигунами і молотарками. Надавалася і грошова позика для придбання худоби.

Селянин почав культурно господарювати. Завдяки цьому значна частина бідняків стала середняками. Помітно зросло виробництво зерна, росла продуктивність тваринництва. Зросло поголів'я робочих коней (основної тягової сили на той час), корів, свиней, овець та птиці. Мало рахувалося селяни, які не мали корів, а більшість середняків тримало по дві корови, телиці, свині, по 20—30, а в окремих випадках — до 100 штук овець. Ста-

Рада, для дітей працювала початкова школа з єврейською мовою викладання. Була і синагога...

Ураження

І ОТ НАСТАВ 1929 рік. Почалася колективізація. У наступному, 1930 році, вона знайшла продовження у так званій «масовій колективізації» під гаслом знищення куркуля як класового ворога, а також — неіманів, тобто кустарів, власників цих незначних підприємств. І всі ті заклади, що обслуговували населення, знищили. Залишився лише один вітряк, в якому утворено музей хліба.

Перед колективізацією в селі організували ТСОЗ — товариство спільного обробітку землі, яке себемічним позитивним не проявило. До його складу входили декілька селян на чолі з Д. К. Загоруйком, який згодом став першим головою колгоспу. Почалася колективізація. Для колективного господарювання не малося технічного забезпечення, бракувало висококваліфікованих кадрів керівників та спеціалістів різних галузей, що мали досвід колективного господарю-

чи ж справді вони були куркулями? Ні. Це — середняки. Жоден з них не користувався найманою силою, а навпаки, власною працею та тяговою силою допомагав безкінним господарям орати наділи, садити площу, перевозити збіжжя. Наприклад, Лука Бойко мав усього півтора морга землі, пару коней і корову. І все вільне від роботи життя провів у роз'їздах. Возив на ярмарок у Бердичів або у Житомир, назад доставляв різні товари, які в селі користувалися попитом. Отак, вночі до Житомира, вдень завантажиться, а вночі знову додому. Доводилося нести збитки в дорозі, траплялося. І грабували його. Інші теж жили не краще, працюючи здобували кусень хліба. Серед виселених лише у Наума Щербатюка був власний паровий млин, вітряк та молотарка. Але і він не користувався найманою силою: працював з сина-

Хвороба

СТАРОЖИЛИ пам'ятають, що наступної весни публікувалася стаття Сталіна «Запаморочення від успіхів». Мета її була зняти за себе відповідальність за допущені помилки. Але вже нічого не могло допомогти. Щоб уникнути успішнішого тварин, селяни, свідомо або несвідомо, стали на шлях їх знищення. Велику рогату худобу продавали і різали.

Незавидна доля випала коням, цим вічним трудягам. Зимою 1929—1930 років їм до хвоста чіпляли ярлики, а господарі виганяли в мороз на засні-

ти призначені і третій план, поки не висотували геть чисто все. Такі плани носили назву «тверде завдання». Коли ж «тверде завдання» не виконувалося, у «боржника» конфісковували і здавали у колгосп частину майна. Взагалі до «твердоздавачів» застосовувалися такі ж заходи, як і до «розкуркулених». Різниці полягала лише у тім, що їх не висилали з села. Серед таких — І. С. Щербатюк, Я. Г. Кошовий, М. О. Повар, Й. Поліщук та інші.

Агонія

ПОЧАВСЯ в селі Білопільці голод. Люди пухли і вмирили. Вони вмирили в хатах, на подвір'ї, вулицях, в дорозі до Бердичева, в дорозі до Чернурудки. Вмирили одинокі, вмирили цілими сім'ями, незалежно від того, великі це були сім'ї чи маленькі.

Наприклад, вимерла з голоду сім'я А. Г. Бойка, що складалася з чотирьох душ, а в сім'ї Острата Нюні було аж семеро — всі померли. Ховали цих покійників просто: кожного дня два чи три чоловіки робили об'їзд села і підбирали трупи. Врали покійника за руки і за ноги та кидали у віз коня не завантажувалися повністю. Потім рушали до кладовища, де була викопана величезна яма. Якщо мертвих мало, їх скидали таким же порядком, коли багато — просто перевертали воза, Яму з трупами щоденно не заковували, закидали землею лише тоді, коли вона наповнювалася до країв. Так тривало кілька днів.

ними реєстрації сільської Ради, в селі померло близько ста чоловік. А хто реєстрував тих, в кого не було кому піти і зареєструвати? Тих, хто вмирав на дорогах, в лісі, куди ходили шукати ягоди? Їх хоронили безіменними, незареєстрованими там, де знаходили. Що ж стосується реєстрації, складання акту про смерть, на питання причини смерті працівники сільради писали спочатку «помер з голоду». Та скоро уповноважений з району заборонив писати так. Постановили писати «помер від білкового захворювання». Таким чином, влада скривала факт існування голоду, причини вимирання населення.

Селяни їли все, що могли: бур'ян, ворін, добували із колосья закопаних ям з картоплею лишки, викинуті у свій час. Ці лишки картоплі перетворювалися на крохмал. Хто мав силу і гроші, шов за хлібом у Бердичів. Йшли на ніч, займали черги, кому щастило — купували хліб. В Бердичеві, до речі, діяв магазин «торгсин», де закуповувалися речі з коштовних металів. В кого коштовності були, мінали там на гроші, купували їжу. Інші їхали в Ленінград, закуповували там хліб, привозили його додому, частину залишали для сім'ї, іншу продавали і знову їхали до Ленінграда за хлібом. Деякі покидали отчий дім, усе нажите, рідний край і виїздили цілими сім'ями. А на голодну смерть приречувалися всі безсилі.

Вмирили люди... Вмирили села... Вмирили пісні...

Рідким став для слуху людський голос, ревіння тварин, пташиний гомін. Лише плач та стогони...

примало по дві корови, телиці, свині, по 20—30, а в окремих випадках — до 100 штук овець. Славились на той час і білопільські ярмарки — основний показник благополуччя села.

Для переробки зерна в селі Білопілья на кінець двадцятих років працювали водяний та три парових млини, десять вітряків, три круподерки. Мали білопільчани де з овечої вовни виробити сукно. Дяди в селі і три нувні працювала бойня, де щоденно проводився забій тварин для власних потреб і для продажу на ринку. Крім кооперативного, мали п'ять промтоварних магазинів, що належали приватним особам, а також — два продуктових.

Слід сказати, що в центрі села жило і єврейське населення. Керувала ним єврейська сільська

та спеціалістів різних галузей, що мали досвід колективного господарювання, хоча б у тих самих ТСОЗах. Не проводилася ідеологічна робота серед сільського населення. А найгірше порушувалися принципи добровольності.

Секретарем первинної парторганізації з Бердичева прислали Липовського. Головою сільради призначили П. С. Петренка, головою колгоспу став Д. К. Загоруйко, а його заступником — А. А. Щербатюк. Але вже у 1931 році новим головою обрали Н. Т. Палійчука. Він був малограмотним. Почалися заходи, на підставі «масової колективізації», приступили до ліквідації «куркульства». Після першої акції з села вислали: Л. Д. Бойка, П. П. Корнійчука, П. М. Шеремета, А. Г. Козаченка, Н. Щербатюка та священика С. І. Ящуржинського.

Гам. Зимом 1929—1930 років їм до хвоста чіпляли ярлики, а господарі виганяли в мороз на засніжене поле. Тоді багато коней загинуло. Знизилася врожай зернових. Не вистачало робочих коней, погіршався обробіток ґрунту, різко зменшилося виробництво та внесення органічних добрив. Та й той гній, що мали, не могли вивезти в поле. А вже автомашин не було, тракторів — теж. Титулівська МТС створилася лише в 1935 році.

Не дивлячись на різке зниження врожайності, колгоспам доводилися підвищені плани здачі зерна. Слід сказати, що, крім висилки, застосовувалися й інші примусові заходи. Селянам, котрі не вступили в колгосп, доводилися завищені плани. Коли їх виконували, доводилися нові. Міг бу-

лею лише тоді, коли вона наповнювалася до країв. Так тривало кілька днів, тому що збирачі теж були знесиленими. За ту страшну роботу їм видавалося по хлібині в день. Тих могил нараховувалося не одна і не дві, але тепер вже ніхто не знає тих місць.

В період голодовки 1933 року в селі поширилися крадіжки, розбої — самі обставини штовхали голодних людей на злочин. А в травні 1933 року в селі трапилася страшна подія: серед білого дня в хаті зарізали Ганну Кіндратюк, забравши з хати буханку хліба та кусочок сала.

Голод — то страшна соціальна хвороба, тому ніякими ліками від ньоговилікуватися неможливо. Все їстівне забрали, тому і вмирили сім'ями. За да-

людський голос, ревіння тварин, пташиний гомін. Лише плач та стогони чулися навкруг.

Позаростали бур'янами, зникли з лиця землі братерські могили...

Але й досі перед моїми счима стоять тіні людей, померлих з голоду у ті страшні роки. Люди, як люди, жили своєю працею, годували країну, раділи з розумних напрямів ленінської нової економічної політики аж до самої колективізації. І, мабуть, так і не зрозуміли ті вічні трудівники, за що ж їх покарала доля. А чи доля то була винна? Страшна, ніколи не бувана трагедія голоду увійшла в історію, як чорна пляма сталінізму.

І. ЩЕРБАТЮК,

житель села, пенсіонер.

с. Білопілья.

Мобільні Зорі 29 березня 1982р

Спогади із сльозами

У ГАЗЕТИ за 8 грудня прочитав замітку старшого бібліотекаря читального залу З. М. Богатчук «Створимі книгу - меморіал» з проханням взяти участь у створенні колективної книги - меморіалу, яка складається з живих свідчень тих, хто пережив страшні часи голоду 33 року. Я теж свідок того людомору.

У 1930—33 роках був студентом Бердичівського педагогічного технікуму. Тільки на моєму третьому курсі померли 3 студенти з голоду. Інші, щоб вижити, вдень навчалися, а вночі йшли на роботу до заводу «Прогрес» — виносили шлак. У вихідні дні наймалися рубати дрова, дехто влаштовувався контролером у кіно-театр.

Одного разу на вихідний я йшов додому у с. Юзефівку (нині Йосипівка) через Кордишівку. Після заходу сонця почало сутеніти. І щоб скоротити шлях до села, вирішив йти не дорогою,

а навпростець через цвинтар.

Дійшовши до середини, зупинився в яру: мою увагу привернули люди, які лежали на землі. Вирішив підійти ближче, щоб запитати, може, допомога яка потрібна. Коли бачу: вони нерухомі, дивляться на мене скляними очима.

Не встиг вийти на межу цвинтаря, як на дорозі побачив ще одного лежачого мертвого.

Вдома мати запитала, чому такий блідий з обличчя. Щоб не хвилювати батьків, відповів, що стомився. А з голови і пам'яті не виходило побачене...

На другий день почув від матері, що лютує смерть від голоду в рідному селі. Померлих ввозили на цвинтар на драбінках, на яких ввозили снопи, мов колоди. Дехто випадав з воза, але їздовий не піднімав, — поспішав за іншими трупами. Щоб до ночі вправитися.

Про горе 33 року навіть тепер престарілі люди, які вижили тоді, згадують із сльозами. А в той час майже ніхто не плакав — часто не було кому, бо вмирала вся сім'я.

Ф. СВИНАРЧУК,
учитель-пенсіонер.

Пляхова
Мобільний 7491 14 845